

Katrin Keller, Petr Maťa und Martin Scheutz (ur.), *Adel und Religion in der frühneuzeitlichen Habsburgermonarchie*, Wien: Böhlau Verlag, 2017, 388 stranica

Zbornik radova o plemstvu i religiji u novovjekovnoj Habsburškoj Monarhiji, objavljen povodom 60. obljetnice života poznatoga austrijskog povjesničara Thomasa Winkelbauera, sadrži raznovrsne priloge o spomenutoj temi čiji su autori u prvome redu znanstvenici iz različitih zemalja koji su tijekom istraživanja surađivali s njim na sličnim temama i zajedničkim projektima. Urednici knjige Katrin Keller, Petr Maťa i Martin Scheutz istaknuli su da zbornik sadrži priloge o središnjoj temi kojom s Winkelbauer bavio, a to je povijest plemstva u Habsburškoj Monarhiji, a objavljeni radovi trebali su odgovoriti na mnoga pitanja koje je Winkelbauer uočio tijekom svojih istraživanja, ali ih sam nije stigao detaljnije istražiti. Polazeći od činjenice da se od četrdesetih godina 16. stoljeća češko, ugarsko, hrvatsko i austrijsko pokrajinsko plemstvo počelo pretvarati u svehabsburško plemstvo, međusobno povezano bračnim i rodbinskim vezama koje su otvarale put prema najvišim službama i položajima na dvoru i crkvenim nadarbinama, urednici zbornika naglasili su važnost indigenata za uspješno uzdizanje na društvenoj ljestvici. Svehabsburški pogled na državu bio je povezan i s religijskom pripadnošću jer je gotovo sve plemstvo u 16. stoljeću u habsburškoj središnjoj Europi prihvatilo reformaciju pa je multikonfesionalnost značila i mogućnost jačanja prava staleža u podjeli vlasti sa zemaljskim vladarima. Zato su habsburški regenti znali kako koristiti katoličanstvo za učvršćivanje i legitimiranje svoje vlasti, pri čemu je lojalnome plemstvu pripala partnerska uloga s vladarom u procesu konverzije na katoličanstvo. Tek nakon provođenja protureformacijskih mjera tijekom Tridesetogodišnjega rata u češko-austrijskim zemljama, tijekom kojega je političkim neutraliziranjem staleža osiguran dominantan položaj katoličanstva, a takvim djelovanjem

i u drugim krajevima Monarhije još duboko u 18. stoljeću, bečki Dvor učvrstio je svoju vlast. Veliko značenje koje je katoličanstvo imalo za jezično, pravno, političko pa i privredno stabiliziranje Monarhije najbolje se vidjelo u novim plemićkim elitama nastalim u tome razdoblju i njihovu djelovanju pa su i teme u ovome zborniku uvjetovane upravom tom činjenicom. Iako su radovi u zborniku poredani kronološki, oni se bave četirima temama – plemstvom i konfesionalizacijom, o čemu pišu Josef Hrdlička, István Fazekas, Marie-Elizabeth Ducreux, András Forgó i Olga Khavanova, zatim prožimanjem konfesionalnoga i političkoga djelovanja plemstva, o čemu govore Alessandro Catalano i Géza Pálffy, pa karakteristikama osobne i reprezentativne pobožnosti i upravljačkom dimenzijom religijske prakse, što analiziraju Petr Maťa i Martin Scheutz, Friedricha Polleroß i Elisabeth Garms-Cornides, dok su Arno Strohmeyer, Pia Walling i Thomas Walling te William D. Godsey u svojim radovima pozornost općenito posvetili povezanosti plemstva s religijom s naglaskom na odnosu prema katoličkoj vjeri u Donjoj Austriji, češkim zemljama i u Ugarskoj.

Prvi rad u ovome zborniku jest rad Josefa Hrdličke pod naslovom *Evangelische Kirchenordnungen für adelige Herrschaften in Böhmen und Mähren zwischen 1520 und 1620* (21-41) u kojemu je autor istražio značenje crkvenih statuta u Češkoj i Moravskoj u procesu protestantske konfesionalizacije među plemstvom i važnost patronatskoga prava za učvršćenje konfesionalnih promjena te zaključio da su u Moravskoj plemstvo i kler prilikom oblikovanja i ugovaranja crkvenih pravila više razmišljali u širem regionalnom kontekstu, dok su u Češkoj prevladavali crkveni statuti s lokalnim dosezima.

István Fazekas u radu pod naslovom *Katholische Adelige jenseits der Theiß. Ein Beitrag zur ungarischen Adelsgeschichte zwischen 1550 und 1640* (43-62) istražio je manjinski položaj nekih katoličkih obitelji u protestantskome okruženju u Gornjoj Ugarskoj u dru-

goj polovici 16. i prvoj 17. stoljeća te zaključio da vjernost katoličkoj vjeri i Crkvi nužno nije bila povezana s vjernošću dinastiji Habsburg nego s obiteljskom tradicijom, utjecajem isusovačkoga reda i plemićkim samopotvrđivanjem te da manjinski položaj spomenutih obitelji potvrđuje irelevantnost patronatskoga prava za istraživanje odnosa plemstva prema religijskim i crkvenim pitanjima zbog nepostojanja razvijenih katoličkih struktura na tome području.

Alessandro Catalano u radu pod naslovom "*Bella strada da confederarsi.*" *Stati, finanze, religione e lingua nella Dieta boema del 1615* (63-84) analizirao je rad Češkoga zemaljskog sabora 1615. godine polazeći od historiografske tradicije 19. stoljeća i na temelju novoga arhivskog gradiva pokazao da se ni u slučaju konkretnih pregovora između cara i staleža, kao ni između katoličkoga i protestantskoga plemstva, ne može govoriti o prisutnosti nepremostivoga dualizma među njima te zaključio da su kralj Matija i dvorski krugovi, koristeći razne manipulacije i umjetno stvorenu konfliktnu situaciju, uspjeli brzo neutralizirati oporbeni pokret protestantskoga plemstva i onemogućiti formiranje konfederacije protestantskih staleža od koje su strahovali.

Géza Pálffy u radu naslovljenome *Ein vergessener Ausgleich in der Geschichte der Habsburgermonarchie des 17. Jahrhunderts: Der ungarische Krönungsreichstag in Ödenburg/Sopron, 1622* (85-108) analizirao je odluke donesene na Ugarskome saboru 1622. godine i kao njihove posljedice iznio pohode Gábora Bethlena, zaštitnika protestantskoga plemstva, koji su za katoličke staleže i Crkvu bili pogubni, a na temelju činjenice da je od kolovoza iste godine došlo do promjene sastava vladajuće elite – zahvaljujući dodjeljivanju državnih službi i nadoknađivanju štete koju je plemstvo pretrpjelo – zaključio je da konfesionalna pitanja kod dodjeljivanja najviših položaja najutjecajnijim pripadnicima plemstva nisu bila od presudne važnosti, ali da su na srednjoj razini konfesionalno nelojalni službenici bili uklanjani.

Petr Matta u radu *Familie und Fegefeuer. Jaroslav Botita von Martinitz (1583-1649) und seine Kinder als Förderer der Totenfürsorge im Böhmen des 17. Jahrhunderts* (109-144) na primjeru odnosa utjecajne češke obitelji Martinitz prema pokojnicima istražio je etabliranje elemenata katoličke konfesionalne kulture među plemstvom Habsburške monarhije te napomenuo da je ta obitelj postavljanjem povlaštenoga oltara u obiteljskoj kapeli u praškoj katedrali (na poticaj Jaroslava Bořuta Martinitza) prenijela sjeverno od Alpa jedan oblik pobožnosti koji se još početkom 17. stoljeća rijetko mogao sresti. U njihovoj pobožnosti posebno mjesto pripadalo je čudotvornoj Pjeti iz Bratislave, čiji je kult posebno promicao i isusovac Hieronymus Gladich, a svi članovi ove obitelji pokazivali su posebnu brigu za spas duša njihovih pokojnika, dok je pobožnost posvećena onostranome životu bila u obiteljskoj tradiciji obitelji Martinitz izraženija nego kod ostalih plemićkih obitelji.

Rad Marie-Elizabeth Ducreux pod naslovom *Piété, service du prince, écriture et finances. L'ascension des Putz von Adlersturn, (1616-1700)* (145-164) opisuje na primjeru obitelji Putz von Adlersturn način društvenoga uspona plemićkih obitelji i jačanje obiteljskih veza u Češkoj i na dvoru u Beču preko utjecajnih pojedinaca kao i prožimanje osobne i reprezentativne pobožnosti kojom se obitelji služila ne samo za provođenje protureformacijskih ciljeva na posjedima, nego i za uspon na duštvenoj ljestvici.

Arno Strohmeyer u radu pod naslovom *Religion-Lojalität-Ehre: "Ich-Konstruktionen" in der diplomatischen Korrespondenz des Alexander von Greifenklau zu Vollrads, kaiserlicher Resident in Konstantinopel (1643-1648)* (165-182) analizirao je diplomatsko djelovanje carskoga diplomata u Carigradu Alexandra von Greiffenklaua i na temelju njegove korespondencije opisao Greiffenklauova stajališta o religiji, plemićkoj lojalnosti i časti zaključivši da se kod njega, duboko ukorijenjenoga u kršćanski svjetonazor, može primijetiti distanciranje od islama kao "Drugoga,"

ali i suzdržavanje od mogućih konfrontacija glede konfesionalnih razlika s jednim kulturno i religijski različitim svijetom kakvo je bilo Osmansko Carstvo.

Rad Elisabeth Garms-Cornides *Fromme Kavaliereisen? Adelige aus den habsburgischen Erblanden als Rompilger in den Heiligen Jahren von 1650 bis 1750* (183-210) posvećen je plemićkim hodočasničkim putovanjima u Rim između 1650. i 1750. godine, za koje je ustvrdila da su iz habsburških zemalja na hodočašća većinom polazili mlađi muškarci u sklopu poznatih plemićkih putovanja (*Kavalierstour*) s ciljem upoznavanja turističkih i ceremonijalnih atrakcija tijekom Svete godine, a u manjoj mjeri dame i gospoda starije dobi koji su proglašenje Svete godine držali povodom za putovanja. Nakon 1700. godine prepoznatljiva skupina među hodočasnicima bili su pripadnici višega klera plemićkoga podrijetla, a interes za takva hodočašća postojao je i među plemstvom habsburških zemalja, ali nije bio masovan.

Martin Scheutz u radu pod naslovom *Stoßgebete für adelige Stifter und Stifterfamilien in Herrschaftsspitalern. Auch ein Beitrag zur Konfessionalisierung* (211-238) istražio je na primjerima obitelji Liechtenstein i Esterházy otvaranje ranonovovjekovnih hospitala, bolničkih ustanova koje su uz liječenje imale i karitativnu svrhu skrbi za bolesne i siromašne, kao primjer reprezentativne plemićke pobožnosti, naglasivši da je otvaranje takvih ustanova služilo i demonstriranju prava na obnašanje vlasti na određenome području preko radnih obveza nametnutih podložnicima ili obaveznim prisustvovanjem bogoslužju, a osnivanjem hospitala, koje je počeo otvarati još car Ferdinand I., a istovremeno je potvrđivana i neraskidiva veza vlasti i religijske pravovjernosti.

Na temu ovoga rada nastavlja se i rad Friedricha Pollerosa pod naslovom *„alles zur größeren Ehre Gottes und Euer Hochfürstlichen Gnaden Lob.“ Adelige Repräsentation im barocken Sakralraum* (239-272) u kojemu je autor na nekoliko primjera politički mo-

tiviranoga podizanja hospitala istražio slabije poznate aspekte sakralne reprezentacije plemstva u Donjoj Austriji usredotočivši se na četiri područja koja su to najbolje iskazivala: na podignute patronatske crkve i portrete njihovih utemeljitelja, oltare i zavjetne slike te tekstilne predmete korištene u liturgiji kao i crkveni namještaj, nerijetko povezane s djelovanjem plemkinja uključenih u osnivanje pojedinih ustanova bogoslužnoga ili karitativnoga karaktera.

András Forgó u radu *Formen des Spät-konfessionalisierung im Ungarn des 18. Jahrhunderts* (273-288), istražujući doseg utjecaja vlastelina na podložnike glede religijske politike u Ugarskoj u 18. stoljeća, zaključio je da su oni nakon 1730. godine još mogli uspješno samostalno provoditi neke odluke bez obzira na mišljenje dijecezanskih biskupa, npr. priznati slobodno ispovijedanje vjere naseljenih nekatoličkih podložnika, što je bilo u skladu s pravom na privatno prakticiranje vjere s konca 17. stoljeća, ali da je od druge polovice toga stoljeća sve utjecajnije bila državna religijska politika koju su provodile regionalne vlasti i crkvene institucije, dok plemićko patronatsko pravo više nije moglo biti temelj samostalnije vlastelinske religijske politike iako je još ponegdje bilo prakticirano.

Pia Walling i Thomas Walling u radu pod naslovom *Die Gräfin und der Mönch, oder: sind sich Maria Anna Pignatelli Althann und Bernhard Pez je begegnet?* (289-304) podvrgnuli su ispitivanju biografske podatke o kontaktima benediktinke Marije Anne von Althann s učenim benediktincima iz poznate donjoaustrijske opatije Melk i zaključili da ne postoje dokazi za njezin interes za genealgijsko-heraldička ili znanstvena istraživanja niti za poticanje znanstvenoga rada benediktinaca, nego se radi o anegdoti nastaloj u čakovečkom dvorcu u Hrvatskoj oko 1800. godine.

Olga Khavanova pozabavila se problemom konverzija na katoličku vjeru u Ugarskoj u kraćemu razdoblju između 1750. i 1781. godine i u radu pod naslovom *Beke-*

hrungen zum Katholizismus im Maria-Theresianischen Zeitalter: Erwartungen und Realität (305-320) pokušala objasniti na koje su načine konvertiti kapitalizirali odluku o prelasku na katoličku vjeru. Korišteno arhivsko gradivo pokazalo je da je konverzija doživljavana kao neka vrsta stečevine koja je mogla donijeti i mogućnost društvenoga uspona, osobito uz preporuku nekoga utjecajnog zaštitnika prilikom natjecanja za određenu službu ili stipendiju, ali da su državne vlasti zadnjih tridesetak godina 18. stoljeća ipak više uvažavale stručna znanja nego zasluge na temelju konverzija.

U predzadnjemu radu ovoga zbornika pod naslovom *Adelige Intoleranz Die antijüdische Aufnahmeordnung des niederösterreichischen Ritterstandes aus dem Jahr 1808* (321-338) William D. Godsey analizirao je Pravilnik za primanje članova u donjoaustrijski viteški stalež iz 1808. godine i primijetio da su dva članka Pravilnika bila usmjerena protiv primanja Židova i židovskih konvertita, ali je zaključio da pozadina te odluke nije bio rasistički antisemizam tamošnjih plemićkih obitelji niti religijska netrpeljivost nego je to bila reakcija na socijalni i gospodarski pritisak kojemu su mnoge plemićke obitelji bile izložene u burnim vremenima oko 1800. godine. Ta odluka bila je vezana uz pojavu austrijskoga kršćanskog pojma nacije, koji se javio u napoleonskome razdoblju i kojim se u patriotskome smislu označavala različitost od drugih, no iako je bečki Dvor odbio potvrditi Pravilnik, plemstvo na spomenutome području još ga je desetljećima prihvaćalo.

Joachim Bahlcke autor je posljednjega rada u zborniku pod naslovom *Die Fürsorge der Väter für ihr Geschlecht und den Glanz ihres Hauses.* *Archiv, Bibliothek und Erinnerungskultur der Schaffgotsch in Schlesien vom Spätmittelalter bis zum 20. Jahrhundert* (339-364) u kojemu se pozabavio kulturom sjećanja ranovjekovnoga plemstva i pojačanim interesom plemstva za povijest od početka 18. stoljeća u Šleskoj, što se najbolje primjećivalo u objavljivanju opsežnoga Leksikona

plemstva i u nastojanjima različitih plemićkih obitelji da sačuvaju i prerade obiteljsku povijesnu tradiciju kao element širenja slike o sebi utemeljene na podrijetlu i tradiciji.

Radovi objavljeni u ovome zborniku predstavljaju zanimljiv doprinos poznavanju konfesionalne problematike u širim okvirima Habsburške Monarhije s kojom domaća historiografija nije dovoljno upoznata. Kako u zborniku nema priloga o ovoj temi iz hrvatske historiografije, možemo očekivati da će pod utjecajem istraživanja inozemnih povjesničara ovakva tema u bliskoj budućnosti privući pozornost i domaće historiografije.

Zlatko Kudelić

Ljudi 18. stoljeća na hrvatskom prostoru. Od plemića i crkvenih dostojanstvenika do težaka i ribara, uredili Lovorka Čoralčić, Ivana Horbec, Maja Katušić, Vedran Klaužer, Filip Novosel i Ruža Radoš. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016, 772 stranica

Knjiga *Ljudi 18. stoljeća na hrvatskom prostoru. Od plemića i crkvenih dostojanstvenika do težaka i ribara* objavljena je 2016. godine u izdanju Hrvatskoga instituta za povijest. U izradi je sudjelovalo čak 46 suradnika iz raznih institucija koji su ovoj monografiji doprinijeli člancima o pojedincima svrstanim u društvene i profesionalne skupine iz hrvatske povijesti 18. stoljeća.

S obzirom na broj autora i članaka ovo je djelo svojevrsan zbornik radova podijeljen u osamnaest poglavlja. Nakon *Predgovora* (11-13), u kojemu urednici pojašnjavaju ideju i koncept ove monografije, slijedi poglavlje koje predstavlja svojevrsan uvod u temu jer daje pregled državno-pravnih, političkih, gospodarskih i kulturnih prilika na prostoru hrvatskih zemalja u 18. stoljeću (13-35).